

गाथिनो विश्वामित्रः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छ।

पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे इन्द्र स्वाहा ररिमा ते मदाय ॥ ३.०३५.०१

इन्द्र- परमेश्वर। रथे- भवद्वाहने। युज्यमाना- संयुज्यमानौ। हरी- अश्वौ प्राणप्रतीकौ। वायुः। नियुतः- स्ववडवाः। न- इव। आ तिष्ठ- अधितिष्ठ। यथा वायुः प्राणः स्ववडवाः स्वप्रणालीरेव अधितिष्ठति तथा भवदश्वान् भवत्प्रणालीभूतानेव अधितिष्ठेति भावः। नः- अस्मान्। अच्छ- अभिलक्ष्य। आ याहि- आगच्छ। पिबासि- अनुभवसि। अन्धः- रसः। अस्मे- अस्मै भवदर्थम्। अभिसृष्टः। स्वाहा। ते- भवतः। मदाय- तृप्तये। ररिम- ददाम ॥१॥

उपाजिरा पुरुहूताय सप्ती हरी रथस्य धूर्वा युनज्मि।

द्रवद्यथा सम्भृतं विश्वतश्चिदुपेमं यज्ञमा वहात इन्द्रम् ॥ ३.०३५.०२

अजिरा- शीघ्रगामिनौ। सप्ती- सर्पणशीलौ। हरी- प्राणाश्वौ। पुरुहूताय- बहुभिः साहाय्यायाहूतायेन्द्राय। रथस्य। धूर्वा- युगप्रान्तेषु। आ युनज्मि- संयोजयामि। यथा। द्रवत्- रथो द्रवति तथा। संभृतम्- सम्पन्नम्। इमम्- एतम्। इन्द्रम्- परमेश्वरम्। विश्वतः- सर्वतः। यज्ञम्। आ वहातः- अश्वावावहताम् ॥२॥

उपो नयस्व वृषणा तपुष्योतेमव त्वं वृषभ स्वधावः।

ग्रसेतामश्वा वि मुचेह शोणा दिवेदिवे सदृशीरद्धि धानाः ॥ ३.०३५.०३

वृषणा- वर्षकौ। तपुष्पा- शत्रुतापकेन्द्रपालकौ। उपो नयस्व- अस्मदन्तिकं प्रापय। उत- अपि च। वृषभ- वर्षक। स्वधावः- आत्मवन्। त्वम्। ईम्- एतं यजमानम्। अव- रक्ष। अश्वा- भवतस्तुरगौ। ग्रसेताम्- भक्षयताम्। अस्मदन्तं चरुपुरोडाशध्यानभावनादिहव्यमनुभवताम्।

शोणा- शोभमानौ । इह- अत्र । वि मुच- विमुञ्च । दिवेदिवे- प्रतिदिनम् । धानाः-
यवांस्तदुपलक्षितहव्यानि । सदृशीः- त्वद्योग्यानि । अद्धि- भक्षय ॥३॥

ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि हरी सखाया सधमाद आशू ।

स्थिरं रथं सुखमिन्द्राधितिष्ठन्प्रजानन्विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥ ३.०३५.०४

ते- तव । सखाया- मित्रभूतौ । आशू- क्षिप्रगती । हरी- प्राणभूतावश्वौ । सधमादे- सर्वैः सह मादने ।
ब्रह्मयुजा- ब्रह्मयोगेन । ब्रह्मणा- उपासनेन । युनज्मि- संयोजयामि । इन्द्र- परमेश्वर । स्थिरम्-
रथम्- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकं वाहनम् । रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः । सुखम्- सुखेन ।
अधितिष्ठ । विद्वान्- ज्ञानी सन् । प्रजानन्- तदन्तस्थाध्यात्मं जानन् । सोमम्- रसं प्रति । उप याहि-
आगच्छ ॥४॥

मा ते हरी वृषणा वीतपृष्ठा नि रीरमन्यजमानासो अन्ये ।

अत्यायाहि शश्वतो वयं तेऽरं सुतेभिः कृणवाम सोमैः ॥ ३.०३५.०५

ते- तव । वृषणा- वर्षकौ । वीतपृष्ठा- कान्तपृष्ठौ । हरी- प्राणाश्वौ । अन्ये- धर्ममार्गस्थेतरौ ।
यजमानासः- पूजकाः । मा । नि- नितराम् । रीरमन्- रमयन्तु । शश्वतः- धर्मपरिपन्थिनो बहून् ।
अत्यायाहि- अतिक्रम्य आयाहि । वयम् । सुतेभिः- निष्पन्नैः । सोमैः- रसैः । ते- तव । अरम्-
पर्याप्तम् । कृणवाम- कुर्मः ॥५॥

तवायं सोमस्त्वमेह्यर्वाङ्छश्वत्तमं सुमना अस्य पाहि ।

अस्मिन्यज्ञे बर्हिष्या निषद्या दधिष्वेमं जठर इन्दुमिन्द्र ॥ ३.०३५.०६

इन्द्र- हे परमेश्वर । अयम्- एषः । सोमः- रसः । तव- ते । त्वम् । अर्वाङ्- तदभिमुखः । आ
इहि- आयाहि । सुमनाः- शोभनचित्तः सन् । अस्य- एतस्य यजमानस्य । शश्वत्तमम्- नित्यं
रसम् । पाहि- अनुभव । अस्मिन्- एतस्मिन् । यज्ञे । बर्हिषि- दर्भासने चित्तासने वा । आ निषद्य-

उपविश्य । इमम्- एतम् । इन्दुम्- क्लेदनशीलं रसम् । जठरे- उदरे हृदये इत्याध्यात्मिके । सीदन् वनस्य जठरे पुनानः, भीमस्य वृष्णो जठरादभिश्चसो दिवे दिवे सहुरिः स्तन्नबाधित इत्यादिषु मन्त्रेषु जठरशब्दस्य मध्यभाग इति लक्षणया सारः स्वरूपं हृदयमिति वार्थः । हूयमानः- अस्माभिराहूतः । दधिष्व- धारय ॥६॥

स्तीर्णं ते बर्हिः सुत इन्द्र सोमः कृता धाना अत्तवे ते हरिभ्याम् ।

तदोक्से पुरुशाकाय वृष्णे मरुत्वते तुभ्यं राता हवींषि ॥ ३.०३५.०७

बर्हिः- दर्भासनं चित्तासनं वा । ते- तुभ्यम् । स्तीर्ण- विस्तृतम् । इन्द्र- परमेश्वर । सोमः- रसः । सुतः- निष्पन्नः । ते- तव । हरिभ्याम्- प्राणाश्वाभ्याम् । अत्तवे- भोगाय । धानाः- हव्यानि । कृता- दत्तानि । तदोक्से- बर्हिष्युपविष्टाय । पुरुशाकाय- बहुसहायकाय । वृष्णे- वर्षकाय । मरुत्वते- प्राणविशिष्टाय । तुभ्यम्- ते । हवींषि । राता- दत्तानि ॥७॥

इमं नरः पर्वतास्तुभ्यमापः समिन्द्र गोभिर्मधुमन्तमक्रन् ।

तस्यागत्या सुमना ऋष्व पाहि प्रजानन्विद्वान्पथ्या३ अनु स्वाः ॥ ३.०३५.०८

नरः- नेतारः । पर्वताः- गिरयः स्थैर्योपलक्षिताः । आपः- जीवोदकानि । गोभिः- चिद्रश्मिभिः । इन्द्र- परमेश्वर । इमम्- एतम् । मधुमन्तम्- मधुरं सोमं रसम् । अक्रन्- अकुर्वन् । ऋष्व- दर्शनीय । स्वाः- स्वकीयान् । पथ्याः- धर्ममार्गान् । प्रजानन् । विद्वान्- ज्ञानी सन् । सुमनाः- शोभनमनस्कः सन् । तस्य- तं रसम् । आगत्य । पाहि- अनुभव ॥८॥

याँ आभजो मरुत इन्द्र सोमे ये त्वामवर्धन्नभवन्गणस्तैः ।

तेभिरेतं सजोषा वावशानो३ऽग्नेः पिब जिह्वया सोममिन्द्र ॥ ३.०३५.०९

इन्द्र- परमेश्वर । सोमे- रसे । यान् । मरुतः- प्राणविशेषान् । आभजः- समभावयः । ये । त्वाम् । अवर्धन्- प्रोत्साहितवन्तः । ते- तव । गणाः । अभवन् । तेभिः- तैः । एतम्- एनम् । सोमम्-

रसम् । वावशानः- कामयमानः । सजोषाः- सहृदयः । अग्नेः- पावकस्य सत्क्रतोः । जिह्वया-
ज्वालया धारया । पिब- अनुभव ॥९॥

इन्द्र पिब स्वधया चित्सुतस्याग्नेर्वा पाहि जिह्वया यजत्र ।

अध्वर्योर्वा प्रयतं शक्र हस्ताद्धोतुर्वा यज्ञं हविषो जुषस्व ॥ ३.०३५.१०

यजत्र- यज्ञरक्षक । इन्द्र- परमेश्वर । अग्नेः- पावकस्य सत्क्रतोः । जिह्वया- ज्वालया धारया ।

सुतस्य- निष्पन्नं रसम् । पिब- अनुभव । स्वधया- आत्मधारणया । पाहि- अनुभव । शक्र-

शक्तिमन् । अध्वर्योः- ध्वररहितकर्मकामस्य । हस्तात्- हस्तेन दत्तस्य । हविषः- हविषोर्थम् ।

होतुर्वा- देवाहोतुर्वा हविषोर्थम् । प्रयतम्- नियमभूषितम् । यज्ञम् । जुषस्व- सेवस्व ॥१०॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।

शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥ ३.०३५.११

पूर्वं व्याख्यातम् ॥११॥